

OLVASÓNAPLÓ

AZ ÖRÖKSÉG ÁPOLÁSA

SZIRMAI KÁROLY: *Mindig elválni valakitől.*

A Szirmai Károly-emlékbizottság kiadása, St. Gallen, 1976.

Jelenünk, de az utókor számára is hálásabb dolog, ha őszinte megbecsüléssel és egyfajta ragaszkodással viszonyulunk egy eminens írónk — vagy műfordítónk — hagyatékához, s nem „emlékezésbe ágyazott fullánkokkal”, mert azokkal való értékeink ható erejét csökkentjük le, messzebbre villanó sugarát fakítjuk meg. Gyarapítanunk és nem redukálnunk kell az érintkezési pontokat: horizontálisan és persze vertikálisan is. Mert amikor a már annyiszor emlegetett szellemi múltunkról, de akár még a jelenünkben minden dimenziójával élő közelmúlttól is van szó, annak ápolása, állandó megmunkálása s az író megőrzése élőnek olyan feladat, amely sok munkával és valamicske eredménnyel telíti elfutó időnket, és azután, miután már lesz miről, akik utánunk jönnek, azok mondanak majd ítéletet az ilyen vagy olyan kortársi magatartásról.

Minden könyv hozzájárulhat ehhez, ha nem marad visszhangtalan. Lehet, hogy csupán optimista álom, de mégis, azért vállaljuk a közvetítő szerepet, hogy minél több olvasó megismerkedjen a könyvesbolt polcán megjelent könyvvel s végre „megengedje”, hogy egy — akár kicsinyke — magánkönyvtár húzódjon meg otthonában.

Ezúttal Szirmai Károly irodalmi hagyatékáról van szó. Most egy tíz éves kötetben találkoztunk vele. Két esztendő leforgása alatt ez már a harmadik: remélem, nem fogja senki megsokallani. Jó, hogy e mű kiadásának kezdeményezője, Szirmai Endre, a hagyatékunk ama izgalmas darabjaiból indul ki, amelyek közelebb visznek bennünket a „verbászi remete” féltve őrzött műhelyéhez. Ahhoz a gyárkerti kis villához, amelynek csöndes kis szobájában dolgozott, vagy a kertben, a maga nevelte japán őszibarackfája alatti asztalkához, amelyen novelláit csiszolgatta, és kígyóngyözte lelkéből — saját nyelvére fordítva — a maga Szirmai Károly-i esztétikáját. Alaptétele Arisztotelésztől kezdve örök, de minden alkotónak a témérdek küzdelem, írói vergődés, hullás, megint fölegyenesedés után újra meg újra a maga lelkialkatára kell átgúrnia ezeket a szobályokat.

„A novella tartó, irányító tengely nélkül eldől. Egy magnak kell benne sziklalevelet hajtania s növést, fejlődést kilöknie. Ettől az eszmei vagy víziómagtól függ a lét vagy nemlét kérdése. A mag írja elő a fejlődés formáját, az eszme, vagy a vízió az alkotást.”

Az „eszme” vagy a „vízió”. Ez a két erős tömb áll Szirmai Károly novelisztikájának középpontjában, s olyan mag; amely mindvégig tartósan, tehát maradéktalanul megőrzi azt, amit alkotója formába öntött.

Irodalmi köztudatunk fogyatékoságai is szóba kerültek már, de amikor — akár egy könyvismertetés ürügyén is — irodalmi örökségünk ápolásáról beszélünk, mindig és bizonyos kérdésekben lelkiismeret-furdalóan eszünkbe

jutnak „adósságaink”; ezek közül soknak a törlesztése mindmáig ígéret maradt, pedig elfutnak az évek, és sorban elmennek azok, akik tanúi voltak a bizony keserves kínokkal járó erjedésnek, amely aztán mégis megtermékenyítette az annyiszor megszüdött és megátkozott parlagunkat. Lám, mégis megerősödött a hajtás, és kilombosodva, egyre tovább lombosodva gazdag termésbe futott. Ma már élvezhetjük, élhetünk is vele a tömegkommunikációs eszközök minden vonalán és hullámhosszán, ha a betakarításnak még csak a felútján járunk is. De a kérdés mindig izgat: milyen volt az első zsenge hajtás itt vagy amott, az „Őszikék” elkövetkezése előtt? Biztató, vagy naiv irdogálás és semmi más? Hát voltaképpen mi a sarjadás?

A lexikális leszűkítés kliséje általában ez: „Sz. K. ifjú korában versekkel jelentkezett, tárcával, novellával próbálkozott.” A folytatás csak az első megjelent önálló kötettel megy tovább, de minket a közbeeső léptek is érdekelnek; minden, olykor alig észrevehető jele annak — akár egy csatorna menti Friss Újságban is —, ami ákombákomjaival együtt föltárja a keresett ismeretlent. Azt az írói megnyilatkozást, amelyet esztendőnkön át a szerkesztői üzenetekben „vidéki” vagy „provinciális kísérletezés” minősítéssel nagyon hamar letakartak.

Szirmai Károly fiatal munkatársainak segítségére sietve maga is keményen harcolt az ilyen viszonyulás ellen; kevés olyan szerkesztőnk volt, aki éjszakákat áldozott arra, hogy terjedelmes levélben válaszoljon a hozzá küldött kéziratra, útbaigazítást, talán bátorítást kérő levélre, hogy az általa szerkesztett folyóirat köré minél népesebb és minél sokrétebb írótabort gyűjtsön össze.

De ő hogy indult?

Szirmai Endre törekvése arra irányult, amikor Benkő Akos közreműködésével sajtó alá rendezte Szirmai Károly ifjúkori, s kötetben eddig meg nem jelent novelláit, hogy erre a rendkívül érdekes kérdésre választ adjon, vagy arra, hogy a *A magányos óriás* után — az írói hagyatékot megszakítás nélkül ápolva — egy újabb kötetet helyezzen az olvasó asztalára? Jóllehet, a rendelkezésére álló kéziratok, lapkivágások nyomán ezt a járható utat kellett választaniok, munkájuk értéke így is elvitathatatlan. A fentiek előrebocsátása után szóljunk most magáról a novellás kötetről, mert mégis, hátha, találkozunk az „ismeretlennel”.

Szirmai Endre bevezetőjének, levéldézeteinek olvasása után érdeklődéssel nyitjuk fel a szerző *Mindig elválni valakitől* című novellás kötetét. Most átvesszük a szerepet: a kutató izgalma fűt bennünket, hogy ebből a könyvből több évvel a *Holló* megírása előtti fiatal elbeszélő szól hozzánk, s találkozunk még benne a *Ködben* című kötetének (Szabadka, 1933) megjelenése utáni írásaival is. A keresés nyomán bennünk felmerült kérdésre Benkő Akos, a Szirmai-hagyaték avatott kutatója, az utószóban ad választ: „Kötetünkben Szirmai Károly kötetben még meg nem jelent, folyóiratokban, napi- és hetilapokban publikált, valamint kiadatlan elbeszéléseiből adunk válogatást. (Kiemelés tőlem, L. E.) Természetesen tisztában vagyunk azzal, hogy a *Mindig elválni valakitől* anyaga nem mérkőzhet meg az eddig legjobb gyűjteményes kötetekével (*A csend víziói* — *Muzsikáló messzeség* — *Falak, puszta falak*). Ugyanakkor azonban meggyőződésünk, hogy az itt közölt elbeszélések nem csupán Szirmai Károly novellisztikájának — tematikájukban és előadásmódjukban is — jellemző darabjai, hanem egyszersmind olyan írások, amelyek — az életmű elidegeníthetetlen részeként, de önértéküknél fogva is — mindenképpen megérdemlik, hogy elkerüljék a feledést.”

Miután a közölt írások keltezése 1908-ról — a korai Szirmai-novella keltezésétől — hirtelen 1931-re, majd 1951-re ugrik, úgy érzem, mint Szirmai Károly kortársa, aki nem egy írását tette közzé, hogy itt több olyan írás maradtatott ki — a válogatás következtében —, amely az író fejlődése szempontjából igenis fontos helyet töltött volna be ebben a kötetben.

Kétségtelen, hogy a szerző életművét ismerő olvasó számára ennek a kötetnek legnagyobb értéke az 1908-ban írt *Imrike* című első novellájának közlése, valamint az *Ejszakai kaland* (1951) és az *Írói látélet egy beteglátogatósról* című írásainak megjelentetése. Az utóbbi két munkája kéziratban

maradt hátra. Az elmélyülő olvasó hátát szinte megborzongatja a befogadó élménye, amikor egyikben is, a másikkban is meglesi a bácskai víziók remek-írójának kemény, érdes, fekete-fehéren villogó izgató tollvonásait.

Úgy vélem ezért, és mert minden szemrebbenésének rögzítéséért — hiszen rendkívüli lelkialkat volt — kár, hogy — talán a műfaji követelmények szemmel tartása miatt — kimaradtak olyan írások és töredékek, amelyeket még nem ismerünk.

Valahogy úgy érezzük, hogy itt az életmű még csonkán maradt. Erre utalást is találtunk *A magányos óriás* című kötetben. Épp ezért tovább kell mennünk (kész ígéret is van rá talán!), és továbbra. A gyűjtőnek, épp azért, mert híven ragaszkodik ahhoz a munkához, melyet megkezdett, most már végig kell mennie azon az úton, amelyet maga elé tűzött ki egy ilyen, még sok ígéretet magában hordozó feladat vállalásakor.

LÉVAY ENDRE

EMBER ÉS FORRADALMÁR

PATÓ IMRE: *Az osztályharcos.*

Életjel Miniatűrök 30. Szabadka, 1976.

Az Életjel Miniatűr kiadványainak sorozatában a Szabadka — és egy kicsit Vajdaság — múltjának egyes mozzanataival foglalkozó kiadványok között nem egy hosszabb-rövidebb életrajzot is találhatunk azokról az osztályharcos forradalmárokról, akik a két világháború között, az Obznana, a királyi diktatúra és a fasizmus meg-megújuló attackjainak időszakában álltak ki férfias bátorsággal a kommunizmus eszméinek hirdetése mellett, vállalva a szüntelen üldöztetést, az akkori burzsoá társadalomból való kiközösítést, s ami ezzel együtt járt: a börtönt, a meg-megisméltlődő munkahelyi elbocsátásokat, sőt — amikor eljött az az idő — még az akasztófát is. Kizur István, az adai Bakos Kálmán, Matko Vuković forradalmi útjának ismertetése után Pató Imre most egy olyan embert állít elénk az emlékezések, régi okmányok segítségével, aki amellett, hogy a mindennapi osztályharcból alaposan kivette részét, ott volt az osztályharcos kulturális megmozdulás élvonalában is — azzal az egyszerű ténnyel, hogy egy ideig a Híd felelős szerkesztője volt, mégpedig abban az időszakban, amikor ez a folyóirat, amelyet eredetileg a Népkör körül tömörült haladó ifjúság mozgalma hívott életre, fejlődése során eljutott addig, hogy az illegális párt kezeibe adta át a szerkesztést és az egész irányítást.

Mindezeknek a kis miniatűr életrajzoknak van egy közös vonásuk. Annak idején, a párt illegálisba szorulásakor, természetesen nem vezettek semmiféle nyilvántartást még csak a párttagokról sem, nemhogy olyan feljegyzések maradtak volna fent, amelyek részleteiben ismertetnék a végzett munkát, az elnyomó hatóságok elleni akciók hiteles történetét. Így azután érthető, hogy az egyén általában háttérbe szorult az egyes mozgalom mögött, amely lényegében névtelen forradalmárok munkáját fogta egybe, s ha itt-ott jelentkezik is egy név mondjuk a rendőrségi és más hatósági, bírósági aktákban, vagy esetleg az akkori lapok hasábjain, ez a név, ezek a nevek korántsem elegendők arra, hogy emberségében körvonalazzák a mögöttük álló személyt,